

Наталія МАЦОЛА,

orcid.org/0000-0002-0801-0065

*старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) matsola.natali@ukr.net*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ

У статті розкрито сутність і структуру ціннісних орієнтацій студентів. Обґрунтовано актуальність проблеми психолого-педагогічних механізмів формування ціннісних орієнтацій студентів. Мета статті – вивчити психолого-педагогічні механізми формування ціннісних орієнтацій студентів у навчально-виховному процесі.

На наш погляд, ціннісні орієнтації особистості не тільки визначають мотивацію індивідуальної поведінки, але і складають світогляд людини. Ціннісні орієнтації молоді формуються у процесі виховання і навчання. Окреслено методологічні та наукові підходи до розгляду феномену ціннісних орієнтацій особистості. Проаналізовано психолого-педагогічні механізми, які сприятимуть формуванню ціннісних орієнтацій студентів у навчально-виховному процесі. Серед них чільне місце посідають: система освіти, діяльність політичних організацій, трудовий колектив, засоби масової пропаганди, ідеали, місце проживання, рівень політичних знань, професійна зацікавленість, твори мистецтва і літератури, психологічні характеристики особистості, сімейний чинник. Також на формування ціннісних орієнтацій молоді більш відчутно починають впливати такі фактори, як телебачення, радіо, кіно, вивчення суспільних наукових дисциплін, самоосвіта, спорт.

Навчально-виховний процес у ЗВО, на нашу думку повинен бути спрямований на формування професійної ідентичності, в основі якої лежать такі складники особистості студента, як прагнення до особистісного зростання та самоактуалізації, чітка система ціннісних орієнтацій, високий рівень особистісної зрілості, а також формування професійної свідомості та професійного мислення.

Формування ціннісних орієнтацій студентів передбачає усвідомлення ними необхідності повсякденної роботи над собою, а саме: пізнання та самопізнання, активність у саморозвитку та самовираженні, побудову системи цінностей та ідеалів, гуманістичне ставлення до людей, людяність, активність, здатність до творчої діяльності.

Ключові слова: психолого-педагогічні механізми, ціннісні орієнтації, студенти.

Nataliia MATSOLA,

orcid.org/0000-0002-0801-0065

*Senior Lecturer at the Department Theory and Methods of Physical Education
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Drohobych, Lviv region, Ukraine) matsola.natali@ukr.net*

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL MECHANISMS OF STUDENTS' VALUE ORIENTATIONS

The article elucidates the essence and structure of students' value orientations. The topicality of the problem of psychological and pedagogical mechanisms of forming students' value orientations is substantiated. The purpose of the article is to study psychological and pedagogical mechanisms of formation students' value orientations in the educational process.

In our opinion, values orientations of personality not only determine the motivation of individual behavior; but also make up the world outlook. Youth value orientations are formed in the process of education and learning. Methodological and scientific approaches to considering the phenomenon of value orientations of personality are outlined. Psychological and pedagogical mechanisms, which will contribute to the formation of students' value orientations in the educational process are analyzed. Among them there is: the system of education, activity of political organizations, a labour collective, means of mass propaganda, ideals, a place of residence, a level of political knowledge, professional interest, works of art and literature, psychological characteristics of personality, a family factor. Such factors as television, radio, cinema, study of social scientific disciplines, self-education, sport are more influenced by the formation of value orientations of young people.

The educational process in higher educational institutions, in our opinion, should be aimed at the formation of professional identity, which is based on components of the student's personality like striving for personal growth and self-actualization, a clear system of value orientations, a high level of personal maturity, and the formation of professional consciousness and professional thinking.

The formation of students' value orientations implies awareness of the necessity of daily work on themselves, namely: knowledge, activity in self-development and self-expression, construction of a system of values and ideals, humanistic attitude to people, humanity, activity, ability to creative activity.

Key words: psychological and pedagogical mechanisms, value orientations, students.

Постановка проблеми. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти провідною метою сучасної освіти є сприяння розвитку, самоствердженню та самореалізації особистості (Нац. доктрина, 2002). Зважаючи на те, що головною метою сьогоденної перебудови суспільства є створення умов і можливостей для розвитку, самореалізації та духовного злету кожної особистості як громадянина України, психолого-педагогічні механізми формування ціннісних орієнтацій особистості є вкрай актуальними. Тому важливого значення набуває проблема пошуку механізмів формування ціннісних орієнтацій студентів.

Аналіз досліджень. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що у сучасних наукових розвідках доволі часто розглядається тематика ціннісних орієнтацій молоді, обговорюються та виносяться на дискусії різноманітні сторони цієї проблеми. Проблему формування ціннісних орієнтацій у вищій освіті висвітлено в низці праць сучасних вітчизняних і зарубіжних авторів: І. Беха, Н. Бондар, Г. Головних, П. Гнатенка, Г. Костюка, В. Огнев'юка, В. Піддубного, Є. Подольської, Ф. Прокоф'єва, А. Ручки, В. Сагатовського, Л. Столовича, Н. Ткачової, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка, В. Шубіна та ін.

Мета статті – вивчити психолого-педагогічні механізми формування ціннісних орієнтацій студентів у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. Система цінностей суспільства сьогодні перебуває у центрі уваги вчених різних галузей науки, освіти і культури. Саме поняття «цінність» досі не має однозначного визначення.

І. Бех зазначає, що людські цінності завжди є фактом бажання, а їх виховання тотожне їх переживанню, кожна особисто вироблена цінність поза переживаннями взагалі неможлива (Бех, 1997: 126).

Т. Бутківська наголошує, що цінності – це системотворче ядро програми, задуму, діяльності й духовного життя людини (Бутківська, 1997: 130).

На наш погляд, ціннісні орієнтації особистості не тільки визначають мотивацію індивідуальної поведінки, але і складають світогляд людини. Ціннісні орієнтації молоді формуються у процесі виховання і навчання. Причому навчання має на меті не стільки повідомити конкретні знання в певній галузі, скільки відтворити культурні й історичні нормативи, які сприяють самореалізації особистості. Через виховання здійснюється передача ціннісних орієнтацій від покоління до покоління як на вербальному, так і на невербальному рівнях.

У ході історичного розвитку сформувалося цілий ряд механізмів, за допомогою яких здійснюється передача цінностей через покоління. Серед них чільне місце посідає: сім'я, церква, мистецтво, література, культура. Цінності можуть засвоюватися людиною як свідомо, так і несвідомо (людина не може пояснити чому віддає перевагу одним цінностям над іншими). Саме тут відкриваються великі можливості для підміни одних цінностей іншими (Остапко, 2012).

Головним інститутом виховання є сім'я. Те, що дитина набуває в сім'ї, вона зберігає впродовж усього життя. Важливість сім'ї зумовлена тим, що в ній дитина перебуває протягом значної частини життя, а за тривалістю впливу на особистість жоден з інститутів виховання не може зрівнятися із сім'єю. Сім'я може бути як позитивним, так і негативним фактором виховання. Ніхто, крім найближчих для дитини людей, не ставиться до неї краще, не любить її більше і не піклується про неї. Хоча ніхто інший не може потенційно завдати стільки шкоди у вихованні дитини, скільки її власна сім'я.

Для того щоб максимізувати позитивний і звести до мінімуму негативний вплив сім'ї на сприйняття дитини, потрібно пам'ятати про сімейні психологічні фактори, що мають виховне значення: брати активну участь у житті сім'ї; завжди знаходити час, щоб поговорити з дитиною; цікавитися проблемами дитини, вникати в усі проблеми, які виникають у її житті, й допомагати дитині розвивати навички й здібності; не чинити на дитину ніякого тиску, отже, допомагати їй самостійно приймати рішення; поважати право дитини на особисту думку.

Студентський вік є періодом інтенсивного формування системи ціннісних орієнтацій, що впливає на становлення характеру й особистості загалом. Це пов'язано з розвитком на певному віковому етапі необхідних для формування ціннісних орієнтацій передумов: понятійного мислення, накопичення достатнього морального досвіду, певного соціального становища. Процес формування системи ціннісних орієнтацій стимулюється значним розширенням спілкування, зіткненням із різноманітними форм поведінки, поглядів, ідеалів, що з'являються зі вступом молодої людини до ЗВО. Поява переконань у юнацькому віці свідчить про значний якісний перелом у характері становлення системи моральних цінностей.

Найважливіший етап у формуванні цінностей припадає на 18–20 років життя молодої людини. Саме в цей період людина починає залучатися до політичної справи, стає активним учасником

громадських подій і політичних процесів, у неї формується політична свідомість, самосвідомість, норми поведінки. Зараз у всіх навчальних закладах України необхідне патріотичне виховання школярів і студентів. Це складний, тривалий процес, суть якого полягає у тому, що молодь залучається до нормативної та ціннісної системи, характерної для сучасного суспільства.

Виділимо окремі функції, які є важливою ланкою у процесі формування ціннісних орієнтацій студентів у навчально-виховному процесі:

- евристичну функцію, яка передбачає оволодіння прийомами та методами самопізнання, саморозуміння (самоспостереження, рефлексії);
- цілеспрямований розвиток психічних якостей (мислення, пам'ять, увагу, розуміння, сприйняття, волю);
- гуманістичну функцію, що виявляється у ставленні до людини як до найвищої цінності;
- естетичну функцію, що розкриває прагнення до краси, гармонії, досконалості та виявляється в естетичній потребі, естетичних почуттях, естетичних установках особистості;
- чуттєво-емоційну функцію, що передбачає розвиненість емоційної сфери.

Ці функції безпосередньо впливають на індивідуальний інтелектуальний розвиток кожного студента. У процесі здійснення життєвих планів молодь стикається з певними труднощами, і її ціннісні орієнтації формуються під суперечливим впливом різних факторів.

Під «формуванням» цінностей розуміється не примусовий зовнішній вплив на особистість, а створення умов для її саморозвитку, самовдосконалення, залучення студентів до духовно спрямованої навчально-виховної та перетворюючої діяльності. Завдяки цьому процесу сформовані цінності інтеріоризуються в особистісні якості студентів і мають проявлятися у вчинках, поведінці та діяльності молоді.

Особливості системи ціннісних орієнтацій особистості кожного студента зумовлені впливом об'єктивних (статі, рівня матеріального забезпечення, місця проживання, друзів) і суб'єктивних (рівня життєвих домагань, цільової установки, особистісної спрямованості, сформованості емоційно-вольової сфери та ін.) чинників. У процесі оволодіння майбутнім фахом більшої ваги набувають цінності, пов'язані із професійною діяльністю, активним діяльним життям і міжособистісними стосунками з друзями та в сім'ї, що є свідченням тісного взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та особистісної зрілості індивіда. Однак для більшості студентів характерний низький рівень

сформованості диференційованої структури ціннісних орієнтацій, внаслідок чого студенти відчують труднощі у визначенні для себе конкретних цілей життя, виборі відповідних засобів їх досягнення (Власенко, 2003: 31).

Ціннісні орієнтації можна вважати вузловим моментом професійної реалізації особистості, оскільки саме вони детермінують загальне ставлення особистості до професійних цілей, завдань і вимог, можливість її професійної самореалізації. Більш того, чітке визначення професійної спрямованості зумовлює ідентифікацію особистості з професійними завданнями, цілями і вимогами та, відповідно формування у неї системи ціннісних орієнтацій, у якій професія займає пріоритетне місце.

У контексті нашого дослідження можна виділити психолого-педагогічні механізми, що є важливою ланкою у процесі формування ціннісних орієнтацій студентів. Серед них чільне місце посідають: система освіти, діяльність політичних організацій, трудовий колектив, засоби масової пропаганди, ідеали, місце проживання, рівень політичних знань, професійна зацікавленість, твори мистецтва і літератури, психологічні характеристики особистості, сімейний чинник. Також на формування ціннісних орієнтацій молоді більш відчутно починають впливати такі фактори, як телебачення, радіо, кіно, вивчення суспільних наукових дисциплін, самоосвіта, спорт.

Найважливішою метою вищої освіти є виховання повноцінної, всебічно розвинутої особистості, де питання про життєві цінності складає значиму і невід'ємну частину світогляду майбутнього фахівця (Скок, 2002: 128). У формуванні ціннісних орієнтацій студентів важливо домогтися розуміння ними сутності та змісту загальнолюдських і професійних цінностей, сформувати їх прагнення до особистісного, високодуховного, творчого розвитку, успішної самореалізації у навчальній і суспільній діяльності, майбутній професії.

Навчально-виховний процес у ЗВО, на нашу думку, повинен бути спрямований на формування професійної ідентичності, в основі якої лежать такі складники особистості студента, як прагнення до особистісного зростання та самоактуалізації, чітка система ціннісних орієнтацій, високий рівень особистісної зрілості, а також формування професійної свідомості та професійного мислення.

За умови якісної організації всіх компонентів навчально-виховного процесу у ЗВО (цільового, стимулюючого, мотиваційного) у поведінці

студента проявляється вольовий чинник: ініціативність пошуку, самостійність у процесі отримання знань, принциповість, вільне самовизначення індивіда в культурному просторі світоглядів. Молоді люди виявляють свої потреби, а спрямованість молоді на їх реалізацію формує ціннісні орієнтації.

Процес розвитку особистості студента та її ціннісно-професійне самовизначення залежать від рівня та ступеня соціальної активності, самоактивності та продуктивності самої особистості. Активність і самоактивність завжди спонукаються цінностями, а цінності є регулятором самоактивності індивіда.

Наш досвід роботи зі студентами показує: не варто прагнути вирішувати окремі питання (професійної підготовки, моральної стійкості, уміння дотримуватися законів тощо), не сформувавши вміння розмірковувати над непростими проблемами сучасного життя й діяти в ньому, орієнтуючись на загальнолюдські цінності та своє вдоско-

налення. Ціннісні орієнтації студентської молоді можна піддавати впливу в умовах навчання у закладі вищої освіти.

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що формування ціннісних орієнтацій у студентів виникає під впливом різноманітних факторів. Такі чинники як сім'я, група однолітків, навчальний заклад, література, культура, засоби масової інформації формують в особистості певний світогляд, норми та цінності. Формування ціннісних орієнтацій студентів передбачає усвідомлення ними необхідності повсякденної роботи над собою, а саме: пізнання та самопізнання, активність у саморозвитку та самовираженні, побудову системи цінностей та ідеалів, гуманістичне ставлення до людей, людяність, активність, здатність до творчої діяльності.

Вища освіта є однією з найбільш значущих сфер навчально-професійної діяльності молоді та має потужний потенціал у сфері формування ціннісного світу студентства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Духовні цінності розвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 126.
2. Бутківська Т. В. Ціннісний вимір соціалізації учнів. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 130–136.
3. Власенко Ю. О. Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2003. 31 с.
4. Національна доктрина розвитку освіти. URL: http://www.upk.org.ua/load/zakonodatelnye_akti/nacionalna_doktrina.
5. Остапко О. О. Ціннісні орієнтації і потреби сучасної молоді. Молодіжна субкультура. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/tsinnisni-orientatsiyi-i-potrebi-suchasnoyi-molodi.html>.
6. Скок М. А. Ціннісні орієнтації особистості сучасного студента. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2002. Вип. 11. Серія: Психологічні науки. С. 128–132.

REFERENCES

1. Bekh I. D. Dukhovni tsinnosti rozvytku osobystosti. [Spiritual values of personality development] *Pedahohika i psykholohiia*. 1997. № 1. S. 126 [in Ukraine].
2. Butkivska T. V. Tsinnisnyi vymir sotsializatsii uchniv. [Valuable dimension of pupil socialization] *Pedahohika i psykholohiia*. 1997. № 1. S. 130–136 [in Ukraine].
3. Vlasenko Yu. O. Psykholohichniy analiz innovatsiinoho potentsialu osobystosti: Avtoref. dys. kand. psykhol. n.: 19.00.01 / Odeskyi natsionalnyi universytet im. I. I. Mechnykova. Odesa, 2003. S. 31 [in Ukraine].
4. Natsionalna doktryna rozvytku osvity. URL: http://www.upk.org.ua/load/zakonodatelnye_akti/nacionalna_doktrina [in Ukraine].
5. Ostapko O. O. Tsinnisni oriientatsii i potreby suchasnoi molodi. Molodizhna subkultura. URL: <http://klasnaocinka.com.ua/uk/article/tsinnisni-orientatsiyi-i-potrebi-suchasnoyi-molodi.html>. [in Ukraine].
6. Skok M. A. Tsinnisni oriientatsii osobystosti suchasnoho studenta [Value orientations of the modern students personality]. *Chernihivskiy derzhavnyi pedahohichniy universytet im. T.H. Shevchenka. Visnyk ChDPU*. 2002. Vyp. 11: Seriia: Psykholohichni nauky. S. 128–132 [in Ukraine].